

سفر معاون وزیر امور خارجه به روسیه

جناب آقای سیدمحمد صادق خرازی معاونت آموزش و پژوهش وزارت امورخارجه در رأس هیاتی متشکل از آقایان احمدرضا شفیع‌پور مطلق مشاور وزیر، سیدعلی موجانی رئیس مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی و مهرداد محسنین رایزن مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی از تاریخ ۷ لغایت ۱۳ آبان‌ماه ۷۸ ضمن حضور در روسیه جهت مشارکت در گردهمایی «نقد مطالعات ایرانی در روسیه» و امضای دو یادداشت تفاهم در حوزه همکاری‌های اسناد، به مجموعه‌ای ملاقات رسمی و بازدید پرداختند که مشروح آن در زیر ارائه می‌شود.

الف) فرهنگی - آموزشی

۱. سمینار نقد مطالعات ایرانی در روسیه

این نشست به ابتکار مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی با مشارکت دانشگاه سنت‌پترزبورگ طی روزهای ۷ و ۸ آبان‌ماه جاری در دانشکده شرق‌شناسی دانشگاه این شهر برگزار گردید. هدف طراحان این همایش عطف توجه پژوهشگران روس به بیان واقعیت‌ها در عرصه مطالعات ایرانی، اسلامی و شیعی بود.

در این گردهمایی دو جانبه ۸ سخنرانی از سوی هیات ایرانی ارائه شد و هیات روسی نیز ۶ عنوان را در این مجمع ارائه نمود. همایش در مورخ ۷/۸/۷۸ با سخنرانی افتتاحیه آقای صادق خرازی و با مشارکت قریب به ۵۰ نفر از ایرانشناسان و اسلام‌شناسان روس افتتاح گردید.

معاونت آموزش و پژوهش ضمن بیان قدمت سیصدساله مطالعات ایرانی در روسیه براین معنا تصریح نمود که گرچه مطالعات دانشمندان روسیه در باب تاریخ و فرهنگ اسلام و ایران، خود دارای حیثیت و وجهه ممتازی است، اما این گونه مطالعات از روند پندیده شرق‌شناسی در جهان برکنار نبوده است و تبعاتی که بر نگرش شرق‌شناسان به طور اعم حاکم بوده بر دامنه و عمق مطالعات اندیشمندان روس نیز اثر نهاده است. بااین همه نزدیکی روسیه

به حوزه تمدن ایرانی آثار ایرانشناسان روس را در جایگاه خاصی قرار داده و سبب گردیده تا کاستی‌ها و لغزش‌ها در این آثار کمتر نمود یابد. به عنوان نمونه آنچه برای ملل شرق در آثار خاورشناسان دیگر مایه شگفتی و گاه خشم بوده، در آثار محققان روس کمتر به چشم می‌خورد. به نظر می‌رسد سیر مطالعات ایرانشناسی در روسیه پیش از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ و پس از آن، هر مرحله، دارای وجهه‌ای خاص خویش است.

موضوع دیگر اشاره به این مفهوم بود که تحقیق و پژوهش در دوره تزاری با اهداف خاص انجمن سلطنتی روسیه تزاری معنا می‌یافت. کشف و کاوش سرزمین‌های پیرامونی روسیه از زوایای مختلف با هدف فراهم نمودن امکان استیلای امپراتوری، توجه به مطالعات در حوزه جریان‌ات مذهبی و فرقه‌ای باهدف کاستن از اقتدار و اهمیت همسایگان و در نهایت تضعیف آنها بود. انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ هم در فرآیند زمان با حاکمیت باورهای ایدئولوژیک سبب شد که بسیاری از تحقیقات سو و جهت ایدئولوژیک پیدا کند و یا به عنوان ابزاری برای تقابل با اندیشه سرمایه‌داری در عرصه اقتصاد و دین در حوزه باورهای عمومی در دست حاکمان کشور شوروا قرار گیرد.

سرانجام با بیان این نکته که از دید محققان ایرانی و یا هر پژوهنده منصف دیگری، آنچه در آثار خاورشناسان روس با توجه به روح فرهنگ و تمدن ایران، و متکی به اسناد معتبر تاریخی به قلم آمده ارجمند و ستودنی است. بدیهی است که داوری‌های یک‌سویه و تحلیل‌های مبتنی بر اسناد و مآخذ غیرقابل اعتماد از حیث روش‌شناسی علمی ناپذیرفتنی است و به این جهت باید عنایت داشت که امروز جهان معاصر ما در آغاز هزاره‌ای جدید و دگرگونی در ابزارهای علمی - اطلاعاتی و با توجه به تحولی عظیم در حوزه روش‌شناسی علمی نیاز به آن دارد تا تحقیقات و مطالعات موردی، استوار بر مآخذ و مستندات باشد که به حیث ارزش‌گذاری حائز دسته‌بندی نخست در منبع‌شناسی به شمار آید. بنابراین با عنایت به این نکته هرگونه تحقیق و پژوهش در حوزه مطالعات ایرانی که مستند به مدارک، منابع، اسناد و تحقیقات جغرافیای امروز ایران نباشد از این احتمال برخوردار خواهد بود که دچار لغزش و یا نقصان شود.

در پایان نیز توجه ویژه مخاطبان به این نکته معطوف گردید که اندیشمندان و

ایران‌شناسان فدراسیون روسیه در سال‌های پس از فروپاشی باتوجه به اصل علم برای علم و تحقیق برای تحقیق و با درک فضای مساعد موجود به حیث سیاسی باید بکوشند تا مبتای استواری تحقیقات خود را بر روش‌شناسی علمی تمرکز بخشند و البته تردیدی نخواهد بود اگر این توجه صورت پذیرد، بار دیگر مکتب مطالعات شرقی اروپا در روسیه سایه سنگین خود را بر حوزه مطالعات ایران‌شناسی و شرق‌شناسی خواهد افکند و رقبای نوپا در این وادی را تحت تأثیر قرار خواهد داد. لذا هرچه روابط فرهنگی میان اندیشمندان دو ملت نزدیکتر باشد، نتایج حاصل از آن، برای جهان علم و تحقیق در زمینه ایران‌شناسی پرثمرتر خواهد بود. به نظر می‌رسد اکنون باتوجه به شرایط نوین در روسیه، فضای بسیار بهتر و مؤثرتری برای مطالعات ایرانی فراهم شده است که در پرتو آن دانشمندان ایرانی نیز می‌توانند آثار خود را عرضه کنند و متقابلاً از آثار علمی ایران‌شناسان روسیه بیشتر و بهتر از گذشته بهره‌برند. بخشی از همکاری‌های مشترک فرهنگی میان دو حوزه ایرانی و اسلاوی در گذشته تصحیح و انتشار، و تبادل تصویر نسخه‌های خطی فارسی موجود در روسیه بوده است. از آنجا که این نسخه‌ها خود منابعی با درجه‌بندی نخست از حیث روش‌شناسی علمی در انجام تحقیقات و مطالعات بعدی خواهد بود جای آن است تا تلاشی دوباره به پشتوانه همتی مضاعف از سوی اندیشمندان این دو حوزه آغاز گردد تا این آثار نفیس ماندگار احیا گردد. بخش دیگری از همکاری‌های آتی کمک به شناخت و معرفی بیشتر ایران در روسیه و روسیه در ایران است تا بدین‌وسیله بتوان زمینه همکاری‌های این دو ملت بزرگ را قوام و دوام بخشید.

تبادل آثار مکتوب میان دانشمندان و مؤسسه‌های علمی ایران و روسیه در تعمیق مطالعات ایران‌شناسی تأثیری شگرف و انکارناشدنی دارد و ایران‌شناسان روسیه می‌توانند از این طریق در باب تاریخ و فرهنگ ایران با توجه به آنچه پس از انقلاب اسلامی در آثار اندیشمندان بزرگ مسلمان و به ویژه شیعیان انتشار یافته است به منابع و اصول تازه‌ای دست یابند و از این راه برای ارائه تصویری علمی و مستند از چهره تاریخ و فرهنگ ایران در آثار علمی خویش بهره‌گیرند.

اسامی سخنرانان و عناوین ارائه شده از سوی ایشان در میزگرد بشرح زیر بود:

هیات ایرانی:

۱. سیدعلی موجانی - سرپرست مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی (ضرورت مطالعات مستند پیرامون روابط ایران و روسیه)
۲. مهرداد محستین - کارشناس مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز (روابط دو جانبه، بیم و امید)
۳. دکتر سیدمحمد علی کاظم‌بیگی - استاد دانشگاه الزهراء(ع) (ملاحظات پیرامون نخستین شورش بابیه در ایران و دیدگاه ایوانف)
۴. حجة الاسلام دکتر سید محمود مرعشی نجفی - ریاست کتابخانه آیت الله مرعشی (فهرست نویسی نسخ خطی در روسیه، نواقص و کاستی‌ها)
۵. دکتر بهمن سرکاراتی - عضو فرهنگستان زبان و ادب فارسی (مطالعات مستشرقین روسی در باره تاریخ و فرهنگ ایران باستان)
۶. حجة الاسلام رسول جعفریان - مدرس حوزه علمیه قم (نگاهی به دیدگاه پطروشفسکی در باره جنبش سرداران)
۷. دکتر سیدبابک فرزانه - دانشگاه تهران (ضرورت ترجمه مطالعات اسلامی - ایرانی در روسیه)
۸. دکتر عنایت الله فاتحی نژاد - دانشگاه آزاد اسلامی (مکتب غازان، توسعه و افول) هیات روسی:
۱. آکادمیسین باگالیوف - آکادمی علوم روسیه (ریشه زبان خوارزمی)
۲. آکادمیسین کامنسکی - آکادمی علوم روسیه (دامنه مطالعات ایرانی در روسیه)
۳. دکتر موشکالف - دانشگاه علوم انسانی روسیه (تأثیر زبان فارسی در توسعه علوم در روسیه)
۴. دکتر ایوانف - موسسه مطالعات آسیا و آفریقا (روش‌شناسی آموزش زبان فارسی در روسیه)

۵. دكتر الكسى حزم‌ت‌لین و دكتر فیروزه عبدالله یو- دانشگاه سنت پترزبورگ

(نسخ و اسناد ایرانی موجود در سنت پترزبورگ)

۶. پرفسور آکی موشکین - موسسه شرق‌شناسی

(فهرست‌نویسی مخطوطات ایرانی در روسیه)

۲. ملاقات با قائم مقام دانشگاه سنت پترزبورگ

در این ملاقات با توجه به زمینه‌های مشترک همکاری دانشکده روابط بین‌الملل با دانشکده‌های مربوطه مقرر گردید تا پیش‌نویس تفاهم‌نامه‌ای از سوی طرف ایرانی برای امضا با طرف روسی در موضوعات:

- تعیین موضوع‌های درسی مشترک؛

- مبادله استاد؛

- برگزاری دو کارگاه آموزشی به ترتیب در ایران و روسیه با موضوع روس‌شناسی و

ایران‌شناسی در حوزه تحولات سیاسی و ادبیات حاکم بر فضای اجتماعی دو کشور؛

- مبادله نشریات تخصصی؛

- اعطای فرصت مطالعاتی برابر برای دانشجویان دکترا جهت انجام مطالعات موردی

تهیه و ارسال گردد.

۳. همکاری در جهت ایجاد مخزن تخصصی در کتابخانه دانشگاه سنت پترزبورگ

دانشگاه سنت پترزبورگ از ۲۷۵ سال پیش کرسی مطالعات ایرانی خود را به اهتمام

بزرگانی چون توپچی باشف، شارموا، روزن و کاظم بیگ افتتاح کرده و طی عمر گرانبهای خود

بزرگانی چون بارتولد، مینورسکی، گراچووسکی، دورن، ژوکوفسکی، زالمان، برتلس را

تربیت نمود که امروزه آثار ایشان از منابع متقن مطالعات ایرانی - اسلامی به شمار می‌رود.

متأسفانه به‌رغم توانایی‌های موجود در این دانشگاه به دلیل فضای حاکم در دوره

شوروی و تحولات ناشی از فروپاشی آن این حوزه از دامنه مطالعات شرقی که به قولی

می‌توان از آن به‌عنوان "مکتب شرقی مطالعات ایرانی" نام برد با فقر منابع روبروست.

به طوری که اهدای یک دوره لغتنامه دهخدا از سوی آقای خرازی نخستین نمونه از این اثر پس از گذشت سالیان طولانی از انتشار آن در ایران بوده است. لذا باتوجه به اهمیت این حوزه در مطالعات ایرانی و با عنایت به این نکته که تقویت و سرمایه گذاری برای مکتب بار دیگر می تواند بر جهان ایرانشناسی که امروزه در باختر زمین جای گرفته اثر نهاده، در نهایت به ایجاد توازنی سازنده در آرای شرق شناسان منتهی گردد، معاونت بنابر گفتگوهای انجام شده با مقامات روسیه اعلام آمادگی نمود در صورت اختصاص مجموعه ای قابل توجه از منابع فارسی - به میزان حداقل ۴۵۰۰۰ جلد - توسط شورای گسترش زبان فارسی نسبت به احداث مخزن کتابخانه تخصصی مطالعات ایرانی در دانشگاه مزبور اقدام نماید.

توضیح اینکه در حال حاضر مجموع منابع فارسی کتابخانه ۶۵۰۰۰۰۰ جلدی دانشگاه سنت پترزبورگ اندکی بیش از ۲۰۰۰ عنوان را شامل می شود، و این در حالی است که دانشگاه مزبور در هر دوره قریب به ۵۰ دانشجوی در حوزه های مختلف مربوط به ایران را از مجموع کشورهای اروپای شمالی و مرکزی تحت تعلیم قرار می دهد.

در بازدید بعمل آمده توسط معاونت آموزش و پژوهش از آکادمی علوم روسیه در ۷۷/۸/۱۰ آقای پلاته دبیرکل علمی آکادمی مزبور ضمن توصیف امکانات آکادمی متن توافقتنامه همکاری را نیز ارائه نمود، وی همچنین خواهان پیگیری امور مربوط به مذاکرات وزیر فرهنگ و آموزش عالی - آقای دکتر معین - در باره همکاری میان آن آکادمی و وزارت فرهنگ و آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران گردید. همچنین نامبرده تمایل خود برای عزیمت به تهران جهت بازدید از مراکز مختلف پژوهشی در حوزه علوم پایه ابراز نموده است.

ب) سیاسی - تحقیقاتی

۱. ملاقات با وزیر ملیت ها

در این ملاقات جناب آقای خرازی با بیان تبعات حاصل از اقدامات دولت روسیه به چین و فشار موجود بر مردم این نواحی از آقای میخائیلوف خواست تا به حفظ حقوق انسانی جامعه مسلمانان چین توجه بیشتری مبذول شود. بخش دیگری از محور مذاکرات انجام شده با ایشان حول موضوع ایجاد فضای مناسب کاری جهت ایجاد همکاری های

پژوهشی با هدف شناخت و ارتباط بیشتر با اقوام مسلمان و ایرانی‌الاصل شمال قفقاز همچون اوست‌ها، تاتارها، آبخازها داغستانی‌ها، چین‌ها بود.

۲. ملاقات با آقای راویل عین‌الدین مفتی مسلمانان روسیه

در این گفتگو پیرامون وضعیت مسلمانان روسیه و شرایط فرهنگی حاکم بر ایشان مواردی مطرح شد، آقای عین‌الدین شرایط فعلی را بسیار نگران‌کننده توصیف نمود و خواهان آن شد تا جمهوری اسلامی ایران با درک این موقعیت به ویژه در مذاکرات با مقامات روسی متذکر براین معنا باشد.

آقای راویل عین‌الدین بروز بحران چین را تا حدی ناشی از بروز این وضعیت می‌دانست و معتقد بود که تداوم این بحران یا گسترش آن با توجه به فقدان شناخت عمومی در روسیه نسبت به نحله‌های فکری اسلامی است.

۳. ملاقات با وزیر کشورهای مستقل مشترک‌المنافع

یکی دیگر از ملاقات‌های انجام شده توسط معاونت دیدار و گفتگو با آقای دراچوفسکی وزیر کابینه روسیه بود. در این ملاقات نیز موضوع گسترش دامنه همکاری‌های چندجانبه با کشورهای حوزه شوروی سابق و ضرورت بازشناسی نیازهای درون منطقه‌ای محور مباحث اصلی طرفین بود. همچنین موضوع چین و تضییقاتی که اینک از سوی نیروهای نظامی برای مردم مسلمان این ناحیه ایجاد شده از سوی آقای خرازی در این جلسه مطرح گردید که با تایید طرف روسی مواجه شد.

۴. ملاقات با معاون وزیر خارجه روسیه و امضای دوستد تفاهم

طی ملاقات انجام شده با آقای سردین دو سند تفاهم در زمینه همکاری‌های بین آرشویی دو وزارتخارجه با مضامین زیر به امضا رسید.

بدین ترتیب که سند اول اختصاص به تبادل اسناد موردنظر طرفین در حوزه روابط دو جانبه داشته و طرفین براساس مقررات و هزینه‌های خود تصویر تایید شده از اسناد مورد نیاز

را بدون در نظر گرفتن سقف خاصی با یکدیگر مبادله خواهند نمود. البته با تلاش همکاران مقرر شده تا طرف ایرانی اسناد تاریخی مربوط به عهد صفوی تا اواسط قاجار که بخش قابل ملاحظه‌ای از آنها در کتابخانه‌های جمهوری اسلامی موجود است را در گام اول با اسنادی از آرشیو روسیه در فاصله سال‌های ۱۹۲۱-۱۹۹۱ مبادله نمایند.

سند دوم که بایستی به امضای طرفین برسد نیز به انتشار کتابی مرجع در روابط دو کشور طی سال‌های ۱۷۹۵-۱۹۲۱ اختصاص دارد که بایستی در تهران و مسکو هم‌زمان به دو زبان فارسی و روسی و با هیات تحریریه مشترک منتشر گردد.

۵. ملاقات با رئیس کمیته امنیت ملی دومای روسیه

در تاریخ ۷۷/۸/۹ جناب آقای خرازی ملاقاتی را با آقای ایلوخین رئیس کمیته امنیت ملی دومای روسیه طی ضیافت شام و در محل نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در مسکو داشتند. در این نشست تلاش در ارائه مباحث براین بود تا با فضا سازی ذهنی زمینه عطف توجه نامبرده به جایگاه سنتی ایران در تامین امنیت ملی روسیه جلب شود. توضیح اینکه نامبرده در ظاهر علاوه بر نوعی عدم وابستگی سیاسی دارای تمایلات ملی‌گرای و وجاهت سیاسی در سطح روسیه است.

۶. انجام سخنرانی در آکادمی دیپلماتیک وزارت خارجه روسیه

جناب آقای صادق خرازی با ایراد یک سخنرانی در آکادمی دیپلماتیک روسیه به بیان نظرات خود در حوزه روابط دو جانبه پرداختند که مشروح آن به شرح زیر است:

اجازه دهید نخست مراتب خرسندی خود را از حضور در جمع متفکران حوزه عملگرایی در سیاست خارجی روسیه اعلام نمایم و همچنین امیدوارم تا کاستی‌ها و نواقص موجود در بحث کلی اما زیربنایی امروز خود را با نقدها و نظرات شما کامل نمایم.

در حوزه روابط بین دو کشور بدون هرگونه مقدمه‌چینی باید به اشتراک موجود در

مسایل ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوپلتیک اشاره داشت و همین موضوع را تعریفی بر سطح همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ایران و روسیه قلمداد نمود. از سوی دیگر در این دو کشور به دلیل حضور اقوام و مذاهب مختلف گونه‌ای فهم و درک مشترک ناخواسته ایجاد شده است. ما در میان شاخه‌های مختلف ادیان الهی نیز پیوندهای بیشتری را میان اسلام و مسیحیت می‌بینیم. این قرابت و نزدیکی را وجود اقلیت‌های قابل توجهی از مسلمانان در روسیه و مسیحیان در ایران می‌تواند معنایی بیشتر بخشند. در زمینه اقتصاد نیز دو کشور پتانسیل‌های خوبی را برای همکاری با یکدیگر دارا هستند. بازار آسیای مرکزی و قفقاز و بازار خلیج فارس امروز دو قطب اقتصادی در حوزه اقتدار دو کشور بشمار می‌روند که دسترسی هریک از این دو کشور بدان نواحی تنها با مشارکت سازنده طرف دیگر میسر خواهد شد. بازارهایی که به‌طور سنتی در حوزه عمل غرب قرار داشته است.

در حوزه سیاسی نیز قفقاز و آسیای مرکزی حوزه عمل دو کشور می‌تواند باشد. مناطقی که قدرت‌های فرامنطقه‌ای خواهان ورود با هدف دخالت در آن هستند.

امروز پس از دوره‌ای متلاطم میان ما و روسیه، هر دو کشور در باره رژیم حقوقی دریای خزر نظراتی مشابه دارند. برخلاف آمریکا و غرب که به دنبال سیاسی کردن دریای خزر هستند ما مخالف این عملیات می‌باشیم. برخی از کشورهای همسایه ما نیز که روزی از سر شیفتگی به آمریکا توجه داشتند امروز دریافته‌اند که امریکایی‌ها نوعی بازی خطرناک را با مهره‌های ایشان داشته‌اند.

وجه دیگر اشتراک ما و روسیه مخالفت با نظام تک‌قطبی است. بشریت یک قرن تجربه حضور مستبدانه قدرت‌های بزرگ را برپیکره خود داشته و امروز در آستانه هزاره سوم میلادی جای آن است تا تعاریفی جدید را از خود ارائه دهد. به همین دلیل ایران اینک منادی گفتگو در جهان معاصر است. گفتگوی تمدنی با هدف تعامل فرهنگ، اندیشه، مذهب و مدنیت، در حالی که غرب همچنان براندیشه پایان تاریخ و برخورد تمدنی خود اصرار داشته و تلاش دارد تصویر جهان را براساس نظریه‌های خود رقم زند.

ما باور داریم که دین انسان را به خدا و زندگی توأم با آرامش و معنویت رهنمون می‌سازد و قائل هستیم که انحراف دینی اندیشه‌های مردم را متغیر نموده و فساد می‌آورد. در این میان همکاری میان حوزه‌های مشترک می‌تواند فضای فراروی ما را منعطف گرداند، و البته ایران و روسیه با درک محورهای مشترک همکاری از توان‌های نهفته بالایی در این موضوع برخوردارند. همکاری مشترک ما در تاجیکستان توانست امنیت را به منطقه بازگرداند، پس اگر این زمینه به حوزه افغانستان نیز توجه نماید نوعی تفکر و انحراف دینی که هم‌شیعیان هم‌کیش ما در آن کشور و هم امنیت شهروندان ماورای قفقاز شما را به مخاطره افکنده را تضعیف خواهد نمود.

بنده در مقام یک پژوهشگر مایلم اعلام نمایم که دو مرکز مشابه یعنی آکادمی شما و دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی در ایران بایستی به فعالیت گسترده خود ادامه داده و با ایجاد زمینه‌های مشترک همکاری‌های خود را به صورت نهادینه قوام بخشند.

ج. بازدیدها و ملاقات‌های تشریفاتی

۱. بازدید از کارخانه هواپیماسازی کلیم‌اف در سنت پترزبورگ؛
۲. بازدید از اتاق ایران در دانشگاه سنت پترزبورگ؛
۳. بازدید از موزه ارمیتاژ - اسمیت؛
۴. بازدید از مجموعه کرملین؛
۵. بازدید از اتاق ایران در موسسه آفریقا و آسیای مسکو؛
۶. بازدید از آرشیو دوره شوروی وزارتخارجه روسیه؛
۷. ملاقات با ایران‌شناسان مقیم مسکو؛
۸. بازدید از آکادمی علوم روسیه؛
۹. ملاقات با معاون منطقه‌ای وزارت امورخارجه روسیه آقای کاراسین؛
۱۰. ملاقات با معاون دوم دومای روسیه آقای بابورین.